

УДК 37.013:172.1(477)

DOI <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2026.110.07>

Гомонюк О. М., Міхеєва Л. В.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті здійснено комплексний аналіз демократичних цінностей у педагогічній спадщині українських учених кінця ХХ – початку ХХІ століття в умовах суспільних трансформацій, пов'язаних із утвердженням демократичних засад державотворення та інтеграцією України до європейського освітнього простору.

Проаналізовано наукові підходи українських дослідників до осмислення ролі освіти як інструменту формування демократичних цінностей і компетентностей, необхідних для ефективної участі в суспільному житті.

Розкрито зміст і специфіку демократичних цінностей у працях провідних учених, зокрема ідеї гуманістично орієнтованої педагогіки, педагогіки партнерства, особистісно орієнтованого навчання та компетентнісного підходу. Визначено, що ключовими демократичними цінностями, представленими в їхній спадщині, є повага до людської гідності, свобода вибору та самовираження, рівноправність, відповідальність, громадянська активність, толерантність, правова свідомість, критичне мислення, а також гуманістичні й морально-духовні орієнтири. З'ясовано, що ці цінності реалізуються не лише через зміст освіти, а й через організацію освітнього середовища, характер взаємин між учасниками освітнього процесу та впровадження інноваційних педагогічних підходів.

Акцентовано, що поєднання теоретичних напрацювань із практичною освітньою діяльністю сприяло становленню цілісної системи демократичної освіти в Україні.

Доведено, що педагогічні ідеї кінця ХХ – початку ХХІ століття стали вагомою теоретико-методологічною основою модернізації національної освітньої системи, зокрема впровадження компетентнісного підходу, розвитку громадянської освіти, утвердження принципів педагогіки партнерства та створення демократичного освітнього середовища.

Ключові слова: демократичні цінності, демократична освіта, педагогічна спадщина, громадянська освіта, гуманізація освіти, компетентнісний підхід, педагогіка партнерства.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, зумовлені утвердженням демократичних засад державотворення й інтеграцією у європейський освітній простір, викликають необхідність переосмислення ціннісних орієнтирів освіти. Особливої ваги набуває звернення до педагогічної спадщини українських учених кінця ХХ – початку ХХІ століття, в якій закладено концептуальні підходи до формування демократичних цінностей, зокрема, поваги до особистості, свободи вибору, відповідальності, толерантності та громадянської активності.

Водночас аналіз наукових джерел показав, що, незважаючи на значний доробок у галузі педагогічної думки, проблема цілісного осмислення демократичних цінностей у спадщині вітчизняних науковців періоду кінця ХХ – початку ХХІ ст. залишається недостатньо розкритою. Зокрема, потребують уточнення змістові характеристики цих цінностей, їх структурні компоненти та механізми реалізації в освітньому процесі.

Мета статті полягає в проведенні системного аналізу й узагальненні ідей демократизації освіти, представлених у працях українських педагогів кінця ХХ – початку ХХІ ст., з метою їх актуалізації в сучасній освітній практиці.

У наукових пошуках О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. розкрито психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому процесі [9]. Автори акцентують увагу на значенні вікових та індивідуальних особливостей учнів, що створює підґрунтя для впровадження особистісно орієнтованого підходу. У цьому контексті освіта постає як засіб формування свідомого громадянина, здатного до критичного мислення і соціальної взаємодії, що безпосередньо пов'язано з демократичними цінностями.

Вагомий внесок у розроблення гуманістичних ідей освіти зробив І. Зязюн, який обґрунтував концепцію педагогіки, орієнтованої на людину як найвищу цінність [4]. У своїх наукових розвідках учений підкреслив значення морально-етичних засад педагогічної діяльності, ролі вчителя як носія культури, духовності та демократичних орієнтирів.

У дослідженні Л. Березівської підкреслено значення ідей особистісно орієнтованого навчання, що сприяють утвердженню демократичних принципів у початковій школі та орієнтації освіти на потреби дитини [1].

Філософське осмислення демократичних змін в освіті представлено у працях В. Кременя, який обґрунтовує необхідність переходу до нової філософії освіти, заснованої на свободі, відповідальності та активній участі особистості в суспільному житті [5]. Учений розглядає освіту як важливий чинник формування ціннісної системи людини в умовах демократизації суспільства.

Практичні аспекти формування демократичних компетентностей розкрито у науковій праці М. Бутиріної та О. Тютюнник, в яких визначено ефективні методи розвитку в учнів навичок співпраці, критичного мислення та громадянської активності, зокрема у процесі вивчення природничих дисциплін [2].

Значний внесок у розвиток громадянської освіти зробили О. Пометун, Т. Ремех та Е Ламах, які запропонували практичні підходи до формування демократичної культури учнів через позакласну діяльність [6].

Цікавим є той факт, що О. Пометун та Н. Гупан демократичні цінності зуміли інтегрувати у зміст навчального матеріалу, що сприяло формуванню історичної свідомості та громадянської позиції школярів [8].

Системне теоретичне узагальнення засад демократії представлено у ґрунтовному науковому пошуку А. Колодій, М. Бессонової, О. Бірюкова та С. Бондарук [7], в якому розкрито сутність демократичного устрою, принципи верховенства права, роль громадянського суспільства та механізми взаємодії влади і громадян.

Вважаємо за доцільне у межах окресленого періоду уточнити зміст поняття «освіта», що зазнає суттєвого переосмислення під впливом суспільних трансформацій кінця XX – початку XXI століття. Освіта перестає розглядатися виключно як процес передачі знань і набуває ознак цілісного соціокультурного феномену, спрямованого на розвиток особистості, її ціннісних орієнтацій, світогляду та громадянської позиції. У цей період вона трактується як відкрита, динамічна система, що забезпечує не лише інтелектуальний розвиток, а й формування здатності до самореалізації, критичного мислення та відповідальної участі в суспільному житті.

Дослідники О. Скрипченко, Л. Долинська та З. Огороднійчук розглядають освіту не як самодостатню мету, а як засіб розвитку особистості здобувачів освіти. Вона має бути спрямована на виховання покоління, здатного здійснювати усвідомлений громадянський вибір, критично осмислювати реальність і брати активну участь у впровадженні демократичних цінностей у суспільне життя. При цьому результативність реалізації цих завдань значною мірою залежить від системного й послідовного дотримання принципів, визначених у нормативно-правових актах [9].

Реалізація зазначених підходів можлива лише за умови їх реального впровадження в освітню практику, що забезпечує формування демократичного освітнього середовища, у якому навчання стає чинником всебічного розвитку особистості. Це передбачає активне утвердження у шкільному просторі відповідних моделей поведінки, стилю життя, демократичної культури та ціннісних орієнтацій. Важливо, щоб у процесі навчання системно розвивалися критичне мислення, громадянська свідомість, а також практичні вміння взаємодії й участі в демократичних процесах, оскільки саме шкільний період є визначальним для становлення цінностей, соціальної ідентичності особистості та її інтеграції в суспільство.

Науковці М. Бутиріна та О. Тютюнник підкреслюють, що основу демократичного суспільства становлять такі ключові цінності, як шанування людської гідності, рівність, партнерство та демократичний характер взаємин. Разом із тим опанування цих ціннісних орієнтирів не може обмежуватися лише засвоєнням теоретичних знань у галузі державного управління, економіки чи права. Вирішального значення набуває розвиток у особистості вмінь співпрацювати, брати участь у громадському житті та мислити критично, адже саме вони формують підґрунтя демократичного розвитку суспільства. У зв'язку з цим особлива увага має приділятися їх цілеспрямованому формуванню в умовах школи, де повинні утверджуватися відповідні норми поведінки, спосіб життя та демократична культура. Отже, одним із провідних результатів шкільної освіти є сформованість демократичних компетентностей, які забезпечують здатність особистості діяти відповідально й долучатися до розбудови демократичного суспільства в перспективі [2].

Розвиток української педагогічної думки наприкінці XX – на початку XXI століття тісно пов'язаний із науковою діяльністю І. Зязюна, у спадщині якого особливе місце посідає осмислення демократичних цінностей освіти. Учений широко розвивав ідею гуманістично орієнтованої педагогіки, в якій центральною постаттю є людина як найвища цінність. У межах його концепції «педагогіки добра» освітній процес розглядається як взаємодія рівноправних суб'єктів – учителя й учня, між якими мають формуватися взаємини довіри, поваги, внутрішньої рівноваги та психологічного комфорту [3].

Академік І. Зязюн підкреслював, що діяльність справжнього педагога не обмежується передачею знань, адже він через власний приклад сприяє вихованню в учнів людяності, почуття свободи, відповідальності та прагнення до самовдосконалення. Демократичні засади освіти, за його переконанням, втілюються насамперед через особистість учителя, який є носієм культури, моральних орієнтирів і активної громадянської позиції. Водночас науковець акцентував увагу на значенні професійної автономії педагога та його відповідальності перед суспільством, наголошуючи на потребі збереження рівноваги між громадянською активністю та професійною об'єктивністю. Отже, у педагогічних поглядах І. Зязюна демократичні цінності виступають фундаментом гуманістично зорієнтованої освіти, спрямованої на всебічний розвиток особистості й утвердження культури свободи та взаємоповаги [4, с. 187].

Праці О. Савченко стали базою для гуманізації початкової школи [1]. У її педагогічній спадщині демократичні цінності розкриваються, передусім, через ідеї гуманізації освіти та впровадження особистісно орієнтованого навчання. Науковець обґрунтовувала необхідність переходу від авторитарної моделі освіти до такої, що визнає унікальність кожної дитини, її право на розвиток, самовираження та повагу до власної гідності. У її розвідках, присвячених реформуванню шкільної освіти в перші роки незалежності України, освіта постає як важливий суспільний інститут, що має відповідати потребам демократичного державотворення та готувати молоде покоління до активного життя в громадянському суспільстві.

Дослідниця зосереджувала увагу на модернізації змісту освіти, трактуючи його як відображення суспільних потреб і ціннісних орієнтирів [1]. Спираючись на аналіз еволюції шкільної освіти, вона виокремлювала як конструктивні, так і проблемні тенденції, окреслювала пріоритети її оновлення та пропонувала механізми

їх упровадження. Вагомою складовою її наукового підходу було критичне переосмислення нормативно-правового забезпечення освітньої сфери й наголошення на необхідності не декларативного, а практичного втілення демократичних засад у діяльності школи.

Значне місце у її наукових розвідках посідає звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського, яку вона розглядала як джерело гуманістичних ідей. Інтерпретуючи його концепцію, О. Савченко підкреслювала важливість гармонійного розвитку особистості, поєднання індивідуального підходу до навчання з виховним потенціалом колективу, а також утвердження загальнолюдських цінностей як основи освітнього процесу. У підсумку її науковий доробок відображає орієнтацію на створення демократичного освітнього середовища, у якому забезпечується всебічний розвиток дитини, становлення її громадянської свідомості та готовності до активної участі в суспільному житті [1].

У педагогічній спадщині В. Кременя осмислення демократичних цінностей невід'ємно пов'язується із суспільними змінами кінця ХХ століття, коли в Україні відбувалася переорієнтація світоглядних установок і посилювалися розбіжності у сприйнятті нових політичних реалій [5]. Автор наголошував, що саме в цей період демократичні ідеї почали суттєво впливати на становлення духовних орієнтирів молодого покоління, а їх передача від старших до молодших виступає важливою передумовою сталого розвитку суспільства.

Водночас В. Кремень розглядав освітній процес як явище, сформоване під впливом культурно-історичних чинників, і акцентував на необхідності переосмислення змісту педагогічної діяльності в умовах суспільних трансформацій [5]. У цьому контексті демократія постає як система цінностей, що поєднує свободу особистості з її здатністю до активної участі в суспільному житті, передбачаючи утвердження таких засад, як свобода вибору, слова і переконань, відповідальність, громадянська активність та право на самореалізацію.

На переконання дослідника, демократичні цінності в освітній сфері не обмежуються лише правовими засадами, а включають широкий спектр морально-духовних орієнтирів, зокрема патріотизм, національну ідентичність, почуття гідності, прагнення до миру та суспільної злагоди, повагу до прав людини, толерантність і відкритість до культурного різноманіття. Отже, у його баченні освіта постає провідним інструментом становлення особистості громадянина, здатного до відповідального вибору, ведення діалогу та ефективної взаємодії в умовах демократичного суспільства [5].

У наукових розвідках О. Пометун демократичні цінності осмислюються як фундамент сучасної освіти, що сприяє всебічному розвитку особистості в умовах вільного та справедливого суспільства. Дослідниця інтерпретує демократію не лише як форму державного устрою, а як середовище можливостей для самореалізації людини, здійснення усвідомленого вибору, самопізнання та активної громадянської участі. У такому ракурсі освіта виступає дієвим інструментом формування особистості громадянина, здатного до самостійного мислення, відповідальної діяльності та прийняття обґрунтованих рішень [8].

Демократичну освіту О. Пометун, Т. Ремех та Е. Ламах розглядають як цілісну систему, спрямовану на розвиток життєво важливих компетентностей, необхідних для повноцінної участі в демократичному суспільстві. Запропонований ними підхід передбачає переорієнтацію з традиційної моделі, що обмежується передаванням знань, на компетентнісне навчання, де учень виступає активним суб'єктом освітнього процесу. Важливе місце при цьому відводиться трансформації освітнього середовища, налагодженню партнерської взаємодії між учителем і учнем, а також утвердженню атмосфери поваги, довіри й співпраці [6].

Науковець О. Пометун визначає три взаємопов'язані компоненти демократичної освіти: опанування знань про демократію, організацію освітнього процесу на засадах демократичності та формування готовності діяти як активний громадянин. Отже, у її педагогічній концепції демократичні цінності реалізуються як через зміст освіти, так і через методи навчання й характер взаємодії, що сприяє формуванню особистості з чіткою громадянською позицією, розвиненим критичним мисленням і здатністю до відповідальної участі в суспільному житті [8].

Суттєвий внесок у формування та розвиток наукового дискурсу щодо демократичних цінностей в освіті на початку ХХІ століття здійснили вчені А. Колодій, М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [7]. У своїх дослідженнях вони не обмежилися систематизацією теоретичних положень про сутність демократичного суспільства, а й зосередили увагу на їх адаптації до освітньої практики і реальному впровадженні в навчальний процес. Зокрема, їх підхід передбачав інтеграцію демократичних принципів у зміст навчання, методи викладання й організацію освітнього середовища, що сприяло формуванню в учнів і студентів активної громадянської позиції. Важливим результатом цієї діяльності стало утвердження громадянської освіти як самостійного напрямку підготовки майбутніх педагогів, а також формування цілісного розуміння демократії не лише як політичної системи, а як багатовимірного явища, що охоплює цінності, інституції та практики суспільного життя [7].

У науковому вимірі ці дослідники розкрили сутність демократичного устрою через призму таких базових принципів, як верховенство права, конституціоналізм, дотримання законності та функціонування ефективної системи правосуддя. Водночас вони акцентували увагу на ролі громадянської участі, діяльності інститутів громадянського суспільства, незалежних медіа, виборчих процесів і політичних механізмів, що забезпечують взаємодію між владою та громадянами.

Особливо цінним є те, що автори поєднали теоретичний аналіз із освітньою практикою, впровадивши курс «Основи демократії» у закладах вищої освіти України [7]. Це сприяло підготовці педагогів,

які здатні формувати в учнів демократичне мислення, громадянську відповідальність і навички активної участі в суспільному житті. Таким чином, їхнє педагогічне надбання не лише збагатило наукове розуміння демократичних цінностей, а й заклало підґрунтя для їх системного впровадження в освітню сферу України.

Аналіз представлених наукових пошуків дає підстави виокремити систему ключових демократичних цінностей, що послідовно відображені у працях українських учених кінця XX – початку XXI століття та становлять концептуальну основу демократизації освіти:

- повага до особистості та її гідності, (І. Зязюн [3], О. Савченко [1], О. Пометун [6]). Людина розглядається як найвища соціальна цінність, а освітній процес як простір її саморозвитку, самовираження та реалізації потенціалу. З ними тісно пов'язана свобода особистості (свобода вибору, думки, слова, самореалізації), що є базовою ознакою демократичного суспільства;

- рівноправність і партнерство у взаємодії, що проявляється у визнанні учня активним суб'єктом освітнього процесу (І. Зязюн [8], О. Пометун [6]). Демократичні відносини між учителем і учнем будуються на засадах довіри, співпраці, взаємоповаги та діалогу, що формує відповідну культуру спілкування і взаємодії;

- відповідальність і громадянська активність, що розглядаються як необхідні характеристики особистості в демократичному суспільстві (О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук [9]; М. Бутиріна, О. Тютюнник [2]; О. Пометун [8]). Йдеться про здатність особистості усвідомлювати наслідки власних дій, брати участь у суспільному житті, приймати рішення та діяти на благо громади;

- розвиток критичного мислення, що є інструментом усвідомленого сприйняття реальності і прийняття обґрунтованих рішень. Ця цінність розглядається як необхідна умова формування демократичної свідомості та протидії маніпуляціям.

- толерантність і повага до різноманіття, які передбачають відкритість до інших культур, думок і позицій (В. Кремень [5]). Вони забезпечують можливість конструктивного діалогу та співіснування в умовах плюралізму;

- правові цінності, зокрема верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини (А. Колодій, М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук [7]). Вони формують уявлення про справедливу державу та механізми взаємодії громадянина і влади;

- гуманістичні та морально-духовні орієнтири: патріотизм, національна самосвідомість, гідність, прагнення до миру, соціальної злагоди (В. Кремень [5]). Вони визначають внутрішній зміст громадянської позиції особистості.

Отже, в педагогічній спадщині українських науковців досліджуваного періоду демократичні цінності постають як цілісна система, що поєднує особистісні (свобода, гідність, самореалізація), соціальні (партнерство, участь, відповідальність) і правові (права людини, верховенство права) компоненти та реалізується через зміст освіти, організацію освітнього середовища і характер педагогічної взаємодії. Важливо зазначити, що їх педагогічні напрацювання стали важливою теоретико-методологічною основою для трансформації національної освітньої системи. Саме вони зумовили переорієнтацію освіти на особистісний розвиток учня, утвердження гуманістичних і демократичних цінностей, а також впровадження нових підходів до організації освітнього процесу.

Зокрема, ці ідеї знайшли своє відображення у концептуальних засадах реформування Нової української школи, що орієнтована на створення освітнього простору, відкритого для кожної дитини. В ній наголошується про забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти незалежно від індивідуальних особливостей учнів, формування безпечного, психологічно комфортного, інклюзивного та технологічно сучасного середовища навчання.

Водночас вагомим здобутком стало утвердження компетентнісного підходу, що передбачає не лише засвоєння знань, а й розвиток умінь застосовувати їх у практичних життєвих ситуаціях. У цьому контексті особлива увага приділяється формуванню ключових компетентностей, серед яких критичне мислення, здатність до комунікації, уміння працювати в команді, ініціативність і відповідальність.

Не менш значущим є формування демократичної культури в освітньому середовищі, що виявляється у побудові взаємин на засадах партнерства, взаємоповаги та довіри між усіма учасниками освітнього процесу. Освіта дедалі більше орієнтується на розвиток активної, самостійної, творчої особистості, здатної до самореалізації та свідомої участі в суспільному житті.

Отже, проведений аналіз педагогічної спадщини українських учених кінця XX – початку XXI століття показав, що демократичні цінності стали визначальним орієнтиром розвитку національної освітньої думки в умовах суспільних трансформацій. У працях науковців освіта постає як багатовимірний феномен, що спрямований не лише на передачу знань, а, передусім, на формування особистості громадянина, здатного до свідомого вибору, відповідальної поведінки та активної участі в демократичному житті суспільства.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі механізмів практичної реалізації демократичних цінностей в освітньому процесі, а також у вивченні їх впливу на формування громадянської компетентності учнів в умовах сучасних соціокультурних викликів.

Використана література:

1. Березівська Л. В. Внесок О. Я. Савченко в розвиток історико-педагогічної науки України : основні напрями наукового пошуку. Розділ 4. 2012. С. 1–4.
1. Бутиріна М. В., Тютюнник О. В. Методи формування демократичної компетентності на заняттях з природничих дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Спеціальний випуск. С. 48-51.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : науково-методичний посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
3. Іван Андрійович Зязюн : педагог, вчений, філософ : біобібліографічний покажчик / Л. Н. Штома ; за редакцією Н. Г. Ничкало ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. 4-те видання, перероблене і доповнене. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2018. 229 с.
4. Кремень В. Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні (1992–2002) : збірник наукових праць до 10-річчя Академії педагогічних наук України*. Харків : ОВС, 2002. Частина 1. С. 9–23.
5. Кроки до демократії : уроки громадянської освіти : методичний посібник / О. І. Пометун, Т. С. Ремех, Е. О. Ламах ; за загальною редакцією О. І. Пометун. Київ : Академія педагогічних наук України, 2001. 128 с.
6. Основи демократії : підручник / за загальною редакцією А. Ф. Колодій. Київ : Ай-Бі, 2004. 667 с.
7. Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України : підручник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2012. 288 с.
8. Скрипченко О. В., Долінська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

References:

1. Berezivska L. (2012) Vnesok O. Ya. Savchenko v rozvytok istoryko-pedahohichnoi nauky Ukrainy. Osnovni napriamy naukovoho poshuku [Contribution of O. Ya. Savchenko to the development of historical and pedagogical science of Ukraine. Main directions of scientific research]. Rozdil 4. P. 1–4. [in Ukrainian]
9. Butyrina M. V., Tyutyunnik O. V. (2019) Metody formuvannia demokratychnoi kompetentnosti na zaniattiakh z pryrodnychkh dystsyplyn. Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan). *Innovatsiina pedahohika* [Methods of forming democratic competence in natural science classes. Theory and methods of teaching (by fields of knowledge). Innovative pedagogy]. Spetsvypusk. P. 48–51. [in Ukrainian]
10. Ziaziun I. A. (2000) Pedahohika dobra: idealy i realii: naukovo-metodychnyi posibnyk [Pedagogy of goodness: ideals and realities: scientific and methodological manual]. Kyiv: MAUP. 312 p. [in Ukrainian]
11. Shtoma L. N. (Comp.), Nychkalo N. H. (Ed.) (2018) Ivan Andriiovych Ziaziun: pedahoh, vchenyi, filosof: biobibliografichnyi pokazhchuk [Ivan Andriiovych Ziaziun: teacher, scientist, philosopher: biobibliographic index]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 229 p. [in Ukrainian]
12. Kremen V. H. (2002) Postup do novoi filosofii osvity v Ukraini. *Rozvytok pedahohichnoi i psykhologichnoi nauk v Ukraini 1992–2002* [Progress towards a new philosophy of education in Ukraine. Development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine 1992–2002]. Kharkiv: OVS. P. 9–23. [in Ukrainian]
13. Pometun O., Remekh T., Lamakh E. (2001) Kroky do demokratii: uroky hromadianskoi osvity: metodychnyi posibnyk dlia pozaklasnykh zaniat [Steps to democracy: lessons of civic education: methodical manual for extracurricular activities]. Kyiv: APN. 128 p. [in Ukrainian]
14. Kolodii A. (Ed.) (2004) Osnovy demokratii: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Fundamentals of democracy: textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: Ai-Bi. 667 p. [in Ukrainian]
15. Pometun O. I., Hupan N. M. (2012) Istoriia Ukrainy: pidruchnyk dlia 10 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: riven standartu, akademichnyi riven [History of Ukraine: textbook for grade 10 of general secondary education institutions: standard and academic level]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Osvita". 288 p. [in Ukrainian]
16. Skrypchenko O. V., Dolynska L. V., Ohorodniichuk Z. V. et al. (2001) Vikova ta pedahohichna psykhohiia: navchalnyi posibnyk [Developmental and pedagogical psychology: textbook]. Kyiv: Prosvita. 416 p. [in Ukrainian]

O. Homoniuk, L. Mikheieva. Democratic values in the pedagogical heritage of ukrainian scholars of the late twentieth and early twenty-first centuries

The article provides a comprehensive analysis of democratic values in the pedagogical heritage of Ukrainian scientists of the late 20th and early 21st centuries in the context of social transformations associated with the establishment of democratic principles of statehood and the integration of Ukraine into the European educational space.

The scientific approaches of Ukrainian researchers to understanding the role of education as a tool for the formation of democratic values and competencies necessary for effective participation in public life are analyzed.

The content and specificity of democratic values in the works of leading scientists are revealed, the ideas of humanistically oriented pedagogy, partnership pedagogy, personality-oriented learning and competency-based approach. It is determined that the key democratic values represented in their heritage are respect for human dignity, freedom of choice and self-expression, equality, responsibility, civic activity, tolerance, legal awareness, critical thinking, as well as humanistic and moral and spiritual guidelines. It is found that these values are realized not only through the content of education, but also through the organization of the educational environment, the nature of the relationship between participants in the educational process and the implementation of innovative pedagogical approaches.

It is emphasized that the combination of theoretical developments with practical educational activities contributed to the formation of a holistic system of democratic education in Ukraine.

It is proven that the pedagogical ideas of the late 20th – early 21st centuries have become a significant theoretical and methodological basis for the modernization of the national education system, in particular the implementation of a competency-based approach, the development of civic education, the establishment of the principles of partnership pedagogy and the creation of a democratic educational environment.

Key words: *democratic values, democratic education, pedagogical heritage, civic education, humanization of education, competency-based approach, partnership pedagogy.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026



Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0